

A NÉPESEDÉSELMÉLET LÉNYEGE

ÍRTA:

NEUBAUER GYULA

Malthus Tamás Róbert (1766-1834)' anglikán pap és a közgazdaságtannak ily néven első egyetemi tanára, a modern népesedéstudomány megalapítója, általában mint a túlnépesedésre hajló népszaporodás ellenzője ismeretes. Bírálóinak leggyakoribb fogyatékosága abban áll, hogy könyveinek elolvasására sem vettek fáradságot maguknak. Azért minduntalan megismétlődő feladat arra figyelmeztetni, hogy Malthus például nem volt a népszaporodás ellenzője, hanem a túlnépesedésből származó bűnök és nyomornak ellensége; nem a népszaporodást akarta feltartani, hanem csak az volt a célja, hogy az eltartható legnagyobb népszámot a legkisebb halandóság mellett érjük el. Malthus elmélete ezért helyesen mondható a népesedési optimumra való törekvés első elméleti kifejtésének, amely a népszaporodásnak a föld nem növelhető területéből és csökkenő hozadéképességéből származó korlátaira és a munkásosztály életszínvonalának a túlnépesedésből következő megromlására mutat rá többé vagy kevésbé mindig időszerű jelentőséggel. Malthus tanából mint az őscsírából sarjadzottak ki az összes népesedéstudományi változatok, így még az is, amely vele annyira ellentétesnek tűnik, tudniillik a népesség maximális számára törekvő politikai népesedéstudomány, amely a saját nemzete életfeltételeit más népek rovására igyekszik hatalmi úton megszerezni. Ezeket a változatokat mutatjuk be itt a malthusi elmélet lényegén kívül az alábbi és a következő számunkban megjelenő tanulmányban.

A népesség állományt jelent, vagyis állandó népességet, minélfogva ez mint státság, statikai fogalom. A népesedés ellenben folyamat, mely mozgást, haladást fejez ki, tehát dinamikai fogalom. Amellett a népesedés nem is jelent egyszerűen népességváltozást vagy akár csak népmozgalmat is, hanem határozottan egyirányú változást, a népesség szaporodásának kifejezését. Bizonyára összefügg ez azzal a természetesnek látszó megfigyeléssel, hogy a népesség változásának rendes iránya a növekedés. Ma ellenben, amikor már a csökkenő népességet is kezdjük úgy tekinteni, hogy a népesség változásának jellegzetes iránya lehet és a mai Nyugat-Európának már majdnem természetessé váló irányzata, a népesedés fogalmának növekedést kifejező tartalma kezd egy kissé kényelmetlenné válni. Mielőtt ezzel behatóbban foglalkoznánk, előbb egy másik kérdést akarunk tisztázni. Ez a kérdés az, hogy tulajdonképpen miben áll és van-e népesedéstudomány?

Az bizonyos, hogy van egy népesedéstudomány és ez a Malthusé. Ellenben lesznek, akik tiltakoznának az ellen, ha azt mondanák, hogy ez a népesedéstudomány. Ha viszont azt kérdeznék, hogy ugyan milyen népesedéstudomány van még a Malthusén kívül, nagyon nehéz tudnánk erre más feleletet adni, mint azt, hogy más pedig *nincs*. Vagyis: ha van

népesedéstudomány, ez a Malthus-féle s ha ez nem a népesedéstudomány egyáltalán, akkor népesedéstudomány, mint a népesedéstudomány, tulajdonképpen nincsen. Vannak, akik Malthus tanát élesen támadják. Vannak, akik vele ellenkező nézetet vallanak. De ezek is csak Malthus tanait igyekeznek cáfolni, vagy ha még ezen is túlmennek, igen nehéz volna ezekből az alig rendszeres, alig általános, alig egységes gondolatmenetekből egy összefüggő elméletet kialakítani. Majdnem azt kellene mondanunk, hogy csak egyetlen népesedéstudomány van, ez a Malthusé és vannak, akik őt támadják és vele ellenkező nézeteket vallanak. Amikor tehát a népesedéstudomány lényegét keressük, ami jelen dolgozatunk tárgya, nem indulhatunk ki másból, mint Malthus elméletéből, vagyis abból, hogy mi a malthusi tan lényege, valamint aztán abból, hogy mi az, amit ezzel a *lényeggel* szemben és ellentétben a csupán malthusellenesnek mondható elmélet hirdet és tanít. Hogy aztán ennek a vizsgálódásnak folyamán egy vagy éppen több elmélet körvonalai is kirajzolódhatnak a Malthusé mellett, azt elvileg előre kizárni mégsem akarjuk és majd a következőkben válik el, hogy ebben a tekintetben milyen eredményre juthatunk.

Akik Malthus tanait támadják, rendszerint azt a legélesebb és ezért legjellegzetesebbnek látszó fogalmazását kezdik ki, amely a népességnek mértani

és az élelmiszereknek számtani haladványban való növekedését fejezi ki és ebből az ellentétből származtatja aztán az élelmiszereállításnak elmaradását a növekvő népesség élelmiszerszükséglete mögött. Ezek a bírálatok nem akarnak tudomást venni arról, hogy maga Malthus sem látta elméletének lényegét ebben a leegyszerűsített formulában, amint ezt a népesedési főművének későbbi kiadásaiban található szövegváltozatok minden kétséget kizáróan bizonyítják, amelyekben inkább csak feltételeknek alávetett irányzatról, semmint számszerűen kötött szükségszerűségről van szó a népesség és élelem alakulása tekintetében. Így mondja Malthus azt, hogy a népesség, ha korlátokba nem ütközik, minden huszonöt évben megkétszereződik, az élelem pedig a föld korabeli állapotából kiindulva és az emberi igyekezetre legkedvezőbb körülmények között nem növekedhet gyorsabban, mint lineárisan, vagyis a népesedéshez hasonlítható gyorsulás nélkül. Megjegyezhetjük, hogy a népességnek huszonöt évenként való megkétszereződése csak akkor következne be, „ha korlátokba nem ütközik”, az élelem lineáris növekedési irányzata pedig csak „a korabeli állapot fenntartásának tartamára” szól és akkor is csak „az emberi igyekezetre legkedvezőbb körülmények között”. Ebből az egyedüli tényből kifolyóan igazat kell adni azoknak, akik hangoztatják, hogy Malthus tanának lényege sajátmagának felfogása szerint sem a mértani és számtani arány népszerű és inkább példászerű alkalmazása, amint követői e fogalmazásnak a tan érvénye szempontjából nem is tulajdonítottak soha perdöntő jelentőséget. A mértani arány a népességnek a XIX. század folyamán bekövetkezett óriási szaporodása ellenére sem valósult meg, amint Malthus szerint is csak akkor kellett volna bekövetkeznie, ha a népesedés semmilyen korlátokba sem ütközött volna. Ami pedig az élelem szaporodását illeti, rá kell mutatni arra, hogy Malthus tétele a *föld csökkenő hozadéképességén* alapszik, mely törvény érvényességét a XIX. század tapasztalatai sem ingatták meg. Malthus ennek a törvényszerűségnek egyik felfedezője volt s akik Malthust eredményesen akarják bírálni, azoknak tulajdonképpen a föld csökkenő hozadéképességének törvényét kellene jól ismerniük és elfogadhatóan megcáfolniuk. Az előadottakhoz képest a malthusi tan tulajdonképpeni lényege csak az a megállapítása, hogy „minden élőlény irányzata a rendelkezésre álló élelmet meghaladó növekedés”. Ez pedig már alig különbözik attól, amit Smith Ádám is állított, hogy tudniillik „minden élőlény szaporodása az ellátására szolgáló javak mennyiségével arányban megy végbe és egyetlen fajta szaporodása sem haladhat ezen túl”.

Igaz, hogy ez az árnyalati különbség *nem* lényegtelen, mert Malthusnál a szaporodás az élelem határan túlra irányul, míg Smithnél ezen a határon megáll.

A Malthust bírálók második tévedése az szokott lenni, hogy akkor, ha már nem is elégednek meg azzal, hogy olcsó győzelmeket aratnak a mértani és számtani arány fölött, legfeljebb Malthusnak népesedéstani főmunkáját ismerik és bírálják, ami pedig azért hiba, mert Malthus, aki utóvégre mégis csak kögazda volt és népesedésméletét is kögazdaságtani alapon fejtette ki, népesedésméletének lényegét sokkal élesebben és elemzőbben adja meg kögazdaságtani főmunkájában, mint népesedéstánában. El lehet mondani, hogy akik csak az utóbbit ismerik, azok Malthus népesedésméletét helyesen nem is értelmezhetik. Malthus népesedéstánában túlteng a történeti rész és az elméleti elemzés már azért is háttérbe szorul, mert annak egy kögazdaságtani elméleti rendszerbe kellett beágyazva lennie, amit már csak kögazdaságtanában tehetett meg. Azt is tudni kell ugyanis, hogy Malthus népesedésmélete a népesedésnek kögazdaságtani elmélete, amiért aztán minden bírálat, amely nem kögazdaságtani alapról indul ki, s amelyet olyanok indítanak meg Malthus ellen, akiknek kögazdaságtani előképzettségük hiányzik, már ezért is eleve reménytelenségre van ítélve. Másrészt pedig csak annál természetesebb, hogy Malthus tanának érvényét a kögazdaságtanban elfoglalt helye és a vezető kögazdák véleménye dönti el, akiknek állásfoglalása mindig is és máig is túlnyomóan Malthus javára szólt. Csak két nézetet hallgassunk meg erre vonatkozóan, az egyik a svéd Knut Wicksellé, akinek a népességi optimumról szóló elméletét pedig ma kezdik úgy beállítani, mintha ez a Malthusé mellett a népesedésnek második kögazdaságtani elmélete volna, a másik pedig a német Ludwig Elsteré, aki a nagy német államtudományi lexikonnak utolsó kiadásában hangsúlyozta a malthusi tan kétségtelen érvényét a kögazdaságtan szempontjából.

Wicksell 1913-ban a német Adolf Wagner szavaira hivatkozva állapítja meg azt a kögazdák előtt nem ismeretlen tény, hogy a szakemberek nagy többsége elfogadta és helyesnek ismerte el Malthus tanait a XX. század elején: „A jelenleg élő kögazdák között kevesen akadhatnak, akik azokat a szavakat ne helyeselnék, amelyekkel Wagner Adolf az ő Alapvetés-ének harmadik kiadásában a népesedéstannak részletes fejtegetését befejezi: Malthusnak tehát minden lényeges pontban igaza van.”

Ludwig Elster pedig ezt írta a nagy német államtudományi lexikon 1924. évi kiadásának II. kötetében: „Egy új népesedésmélet felállítására, vagyis a Malthus-féle elméletnek más fogalmazására a legcsekélyebb ok sincsen Csak fáradságot kell venni Malthus elolvasására. Mert tanításának magvát semmivel sem cáfolták meg. A benne kifejezett alapfelfogást Roscherrel szólva, ktéma es dei-nek, a tudomány szilárd tulajdonának lehet tekinteni.” Elster

tehát élesen mutat rá arra, hogy nagyon is szükséges a bírálókat az első és legfőbb kötelességre figyelmeztetni, ami abban áll, hogy először is próbálják Malthust elolvasni, megismerni és megérteni.

Malthus népesedésmélete, mint már említettük, az élelmiszerek szaporítása tekintetében a föld csökkenő hozadékképességének törvényén alapszik, mely szerint képződik az a jövedelemág is, amelyet földjáradéknak nevezünk. Az ember szaporodóképességével és tényleges szaporodásával ellentétben a föld mennyisége eleve adva van, a föld nem szaporítható, földet nem lehet termelni. A földművelés elvileg a jobb minőségű és előnyösebben fekvő földeken folyik legelőbb és innen terjed át a népesség szaporodásának kényszere alatt rosszabb minőségű és kedvezőtlenebb fekvésű földekre. Egyidejűleg a termés a már művelés alatt álló földeken is fokozható, de csak újabb tőkebefektetésekkel és több munkával, mely további tőke- és munkaáldozat azonban egyre kisebb hozadékot ad. A folytatólagosan megművelt rosszabb minőségű vagy kedvezőtlenebbül fekvő földeket is az különbözteti meg a korábban már megművelt földektől, hogy az előbbieken ugyanaz a tőke- és munkaáldozat már csak kisebb hozadék elérésére képes és így a mezőgazdasági termelés kiterjesztése ugyanazon a földön, avagy új földek bevonásával egyaránt azt az eredményt adja, tudniillik a föld csökkenő hozadékát, mely jelenség a jobb föld előnyét a földjáradék keletkezésében mutatja meg, úgyhogy a föld csökkenő hozadéka helyett akár a föld csökkenő járadékának törvényéről is beszélhetnénk. Tudjuk, hogy a földjáradék klasszikus meghatározását tulajdonképpen Ricardo adta meg, de nem árt rámutatni arra, hogy Malthus földjáradék-elmélete lényegben nem különbözik a Ricardóétól és legalább is abban a részében, amelyben a Malthusféle népesedésmélet alapja lehet, Ricardo földjáradék-elmélete éppoly támasza a népesedésméletnek, mint akár a Malthusé. Ez a földjáradék-elmélet még általánosabban elfogadott része a közgazdaságtani elméletnek, mint a népesedéstan és leginkább azok szokták támadni, akik Malthust bírálják és nincsenek is mindig teljes tudatában annak, hogy bírálatuk voltaképpen a föld járadék-elmélet ellen irányul, így mindazok, akik a XIX. század nagy mezőgazdasági javításaira, a mezőgazdasági termelési technika és a közlekedési technika nagy fejlődésére szoktak hivatkozni, azt hiszik, hogy ezzel egy vélt törvényszerűség vesztette érvényét, amelyről nem tudják, hogy azt tulajdonképpen a föld csökkenő hozadékképességének törvénye fejezi ki. Pedig ez a törvény ma is általánosan elfogadott. Aki azonban tisztában van a föld csökkenő hozadékképességének törvényével, az tudja, hogy a mezőgazdasági termelési technika és a közlekedési technika haladása ennek a törvénynek nem mond ellent, csak a *hatását függeszti fel*. Ezt a

módosító körülményt pedig már maga Malthus is ismerte és kifejezetten megemlítette, úgyhogy még azt sem lehet mondani, hogy Malthusnak a XIX. század tapasztalatai alapján másképp kellett volna ítélnie, mert ő a mezőgazdasági termelési technika haladásának módosító befolyását már eleve leírta és megfelelően számításba vette. Igaz, hogy Malthus a termelési technika haladásához a földjáradék emelkedését fűzte, míg Ricardo szerint ezzel a földjáradék esésének kellett bekövetkeznie, de ez csak a földjáradék-elmélet részletei tekintetében hozhatott létre különbséget közöttük, ellenben nem a föld csökkenő hozadékképességének törvénye és a technika haladásának ezzel való összefüggése tekintetében. Abban is világosan látott Malthus, hogy e mezőgazdasági javítások hatása tartósabb lehet, de még abból, hogy ilyen mezőgazdasági javítások lehetségesek, nem következik, hogy akár ez a lehetőség is határtalan volna. A technikai haladás feltartja a terményárak emelkedő irányzatát és ezzel késlelteti az áttérést rosszabb földekre és kevésbé gazdaságos tőkebefektetésekre. Ami a termeléstechnika haladásának hatására áll, az érvényes megfelelően a közlekedési technika fejlődésének hatására is. Jól hivatkozott ezek időleges jellegére korunkban Ross, az ismert amerikai szociológus is. „A tizenkilencedik század közepén”, írta Ross, „a malthusi tant elhomályosította az a tény, hogy a népesség korlátlan szaporodása ellenére a megélhetés könnyebbé vált. A század folyamán az európaiak több mint megkétszerezték számukat és mégis jobban táplálkoztak, mint azelőtt. A magyarázat mégsem az, mintha Malthusnak nem lett volna igaza, hanem hogy a mezőgazdaság óriási haladást tett és a fehér faj határain kívül hatalmas szűzi területek kerültek művelés alá, a gőzhajózás pedig lehetővé tette ezek terményeivel az óvilág üres éléskamráinak megtöltését. Mivel azonban senki sem tudhatja, hogy hol fogja a huszadik század az ő Misszisszippi-völgyét, Argentínáját, Kanadáját vagy Ausztráliáját megtalálni, ahol nyájukat legeltethet és földet művelhet, elkerülhetetlen a fehér faj számára, hogy vagy mérsékelje a szaporodását vagy adja fel szociális haladásának eredményeit, vagy pedig visszaessék régi, keserves életsorába.”

Ami most már az ember szaporodóképességét illeti, rá kell mutatni mindenekelőtt arra, hogy az ember elvileg annál jobban szaporodhatik, minél több ember van, mert annál többen házasodhatnak és hozhatnak a világra gyermekeket. A földből viszont annál kevesebb van hátra, minél többet vettek már igénybe, mert hiszen a föld nem szaporítható, a föld nem termelhető. Ha az ember nemi és fajfenntartó ösztönét elválaszthatatlannak tekintjük egymástól, akkor az embernek a korlátlan szaporodásra való hajlama bizonyítottan is vehető és a szétválasztást tulajdonképpen csak a XIX. század végezte el a nemzést gátló

eszközök általános elterjedésével. Malthus, mint jó lelkipásztor, a nemzés meggátolását bűnnek tekintette és helyette az erkölcsi önmegtartóztatás emberfölötti erényét ajánlotta. A XIX. század a malthusi bűn legenyhébbnek tekintett és emberibbnek tartott esetét tette az erkölcsi önmegtartóztatás helyébe, amelyet a társadalomerkölcsi felfogás a maga könnyebb lelkiismeretével elfogadott és szentesített. Valahová tehát a bűn és az erkölcsi önmegtartóztatás közé helyezte a népesség korlátozásának azt a korszerű eszközt, amely Malthus szerint nem szűnt volna meg bűnnek lenni, a korfelfogás szemében ellenben már szinte az erkölcsi önmegtartóztatás magasságába emelkedett. Ebből a malthusi bűnből származott aztán a születéseknek az a korlátozása, amely a születési arányszám visszaesését és a népességnek mai, már szinte csökkenő irányzatát létrehozta. Nem lehet azonban eleget hangsúlyozni, hogy a neomalthusiánusoknak a nemzést *gátoló* eszközök használatát ajánló tanítása Malthus kifejezett álláspontjával határozott ellenétbe került.

Malthus népszaporodásra vonatkozó elméletének központjában voltaképpen csak egy osztálynak, és pedig a társadalom legnépesebb osztályának, a munkásosztálynak szaporodása áll. Itt hajlik vissza a malthusi népesedésemélet újra a közgazdaságtanba és pedig a munkabérelmélet az, amellyel szerves kapcsolatba jut. A közgazdaságtan a munkaerőt ugyanúgy csak árunak tekinti, mint akármely más jószágot, amelyet piacon adnak és vesznek, tehát ára van, amely a mindenkori kereslettől és kínálattól függ. Ha a kereslet nő vagy a kínálat csökken, az ár emelkedik, ha pedig a kereslet csökken vagy a kínálat nő, akkor az ár, vagyis a munkabér csökken. A munkaerő kínálata természetesen a munkások számától, tehát végeredményben a munkásosztály szaporodásától függ. Ha tehát a munkabér alacsony, ez azt mutatja, hogy a munkaerő kínálata túlnagy, vagyis a munkásosztály szaporodása nagyobb, mint amilyen a munkabér megfelelő alakulása érdekében kívánatos volna. A munkabér emelésének természetes módja tehát az volna, hogy a munkásosztály szaporodása lassúbbá váljék, hogy így a munkaerő túlkínálata megszűnjék, vagyis az az ok, amely a munkabért alacsonyan tartja. A munkabérnek a munkásosztály szaporodására meg is van a maga befolyása, mert az alacsony munkabér és a munkaerő túlkínálatával járó munkanélküliség megnehezíti a házasságkötéseket és ezzel csökkenti a gyermekszületeket, valamint növeli a gyermekhalandóságot, míg másrészt a magas munkabér és a munkásság teljes foglalkoztatása a házasságkötésre és gyermekszületésre, valamint az újszülöttek életbenmaradására nagyobb lehetőségeket nyújt. Persze a munkabértől függően alakuló népszaporodás csak igen elkésve érezteti hatását a munkapiacra, mert az újszülöttek-

nek munkaképes korba való serdüléséig sok esztendő telik el és Malthus például ezen a címen tizenhat-tizenennyolc esztendőt számított. A munkabérnek ezt a befolyását a népszaporodásra már Smith Ádámnál megtalálhatjuk, így amikor azt mondja, hogy a kereslet ugyanúgy szabályozza az embertermelést, mint akármelyik más áruét: „Ezen a módon történik, hogy a kereslet emberek után ugyanúgy, mint bármely áru után, szükségképpen szabályozza az emberek létrejöttét; gyorsítja, ha túl lassan folyik és megállítja, ha túl gyorsan halad előre.” A munkabérnek ez a népesedést szabályozó hatása jut azután kifejezésre abban, hogy mindannyiszor, amikor a munkabér emelkedik, a népesség, nevezetesen a munkásosztály rákövetkező szaporodása leviszi a munkabért arra a szintre, amelyen a munkásosztály éppen csak hogy meg tud élni. Nem Malthus volt az, akitől a munkatörvénynek ez a szigorú fogalmazása származik, hanem Ricardo, amikor a természetes munkabérnek azt a meghatározását adta, hogy emellett a munkásosztály sem nem szaporodhatik, sem nem csökkenhet: „A munka természetes ára az az ár, amely szükséges ahhoz, hogy a munkásokat együttesen képesekké tegye arra, hogy eltartsák és fenntartsák fajukat akár növekedés, akár kevesbedés nélkül.” Ebből eredt, ha nem is azonos vele, a szocialisták vasbértörvénye, valamint Ricardo tőkefelfogásából származott a későbbi munkabérelmélet is, mely szerint a tőke egyik részében munkabérelőlegekből áll. Malthus a munkabérelmélet tekintetében sokkal kevésbé rideg álláspontra helyezkedett, mint Ricardo, mert amíg az utóbbi valósággal természeti szükségszerűségnek tekintette a munkabérnek ezt az alacsony szintjét, addig Malthus úgy szólván népszerűsíteni akar a munkásosztályban egy olyan magatartást, amely a munkásságot szaporodásának önkéntes korlátozásával magasabb munkabérekhez juttathatná. E magatartás, a „prudential habits”, észszerűbb szokások ajánlása, ismételten visszatér Malthus gondolatmenetében, úgyhogy komolyan hinnie kellett abban, hogy a munkásosztály képes szaporodását fékmentartani és ezzel a létminimumnál állandóan magasabb munkabéreket biztosítani magának. A munkásság Malthus szerint saját kezében tartja sorsát és csak tőle függ, hogy akar-e segíteni a saját helyzetén, vagy sem. Ezt a nézetét talán sehosem fejezte ki határozottabban, mint éppen a közgazdaságtanából vett következő idézetben: „Természetesen kegyetlennek tűnhetnek a munkásosztályok előtt, hogy az országok földjével, tőkéjével és munkájával szerzett termelvények óriási tömegéből oly csekély hányad jusson nekik egyénenként osztályrészül. De a felosztást a jelenben a kereslet és kínálat kikerülhetetlen törvényei határozzák meg és kell, hogy a jövőben is mindig meghatározzák. Ha a piacon viszonylag kevés munkás állana rendelkez-

zésre, a földbirtokosok és tőkésék kénytelenek volnának arra, hogy a termelvényekből nagyobb osztályrészt adjanak minden egyes munkásnak. De a munkaerő bőséges kínálata mellett ily osztályrész állandó *jelleggel* teljes képtelenség. A gazdagoknak sem a hatalmuk nincs meg arra, sem fel nem tehető, hogy mindnyájuknak szándékában állana az, hogy a piacnak munkaerőből rendelkezésre álló mennyiségét alacsonyan tartsák. Mégis minden erőfeszítés a szegények sorsának általános megjavítására, amelynek nincs meg ez a célzata, tökéletesen hiábavaló és gyermekes. Nyilvánvaló ennél fogva, hogy maguknak a szegényeknek tájékozottsága és okossága teljesen az egyedüli eszköz, amellyel helyzetükben bármilyen általános javítás véghezvihető. Ők valóban ítélobírái a saját sorsuknak; és amit mások tehetnek értük, csak annyi, mint a porszem a mérlegen ahhoz képest, amit ők maguk tehetnek sajátmagukért. Ezek az igazságok oly jelentősek a társadalom nagy tömegének boldogsága szempontjából, hogy minden alkalmat meg kellene ragadni a megisméltésükre.”

Nem szabad elfelejteni, hogy a társadalom alsóbb osztályainak mindig voltak és ma is vannak olyan rétegei, amelyek a legnagyobb nyomorban élnek, a szülők magukat is alig tudják eltartani és mégis úgyszólván minden önkorlátozás nélkül hozzák a gyermekeiket a világra, akik között aztán bőséges aratása van a halálnak. Az ilyen gyermeknemzés semmilyen erkölcsi érzelmekkel nem magyarázható, mert forrása csak az előrelátás és a felelősségérzet hiánya, amely néha már majdnem a lelkiismeretlenséggel és lelketlenséggel határos. Az ilyen gyermekek sem a szükséges egészségápolásban, sem a megfelelő táplálkozásban, sem erkölcsi, sem értelmi nevelésben nem részesülnek. A szülők sem jelenükről, sem jövőjükéről gondoskodni nem tudnak és jó, ha csak jótékony-ságban válnak a társadalom terhére, mert az is lehet, hogy elzúllva a társadalom ellenségeivé lesznek és a megrögzött bűnözők számát szaporítják. Feltehető, hogy ez a társadalmi réteg Malthus korában a mainál még nagyobb volt és a munkásosztály nagyrésze is kiterjedt. Az ebben a társadalmi rétegben még ma is folyó pazarlás fiatal emberi életekben pedig olyan jelenség, amelyet azok sem helyeselhetnek, akik a népszaporodás feltétlen hívei. Nem igazolható az olyan gyermeknemzés, amely *csak a halál számára szüli* a gyermekeket. Ez Malthus népesedéstanában félreérthetetlenül megtalálható álláspont. Ezért mondhatta Malthus halálának százéves évfordulója alkalmából elismerésül James Bonar 1935-ben, hogy Malthus tanainak erkölcsi lényege ez volt: „Gazdaságos bánást kívánt az emberek életével.” Amikor pedig Malthus azt az intelmet intézte a munkásosztályhoz, hogy saját jól felfogott érdekében mérsékelje szaporodását, akkor ezzel nemcsak egy ember-séges szívből származó jó tanácsot akart adni,

hanem kifejezést adott annak a meggyőződésének is, hogy a népesedés ily önkorlátozása gyakorlatilag lehetséges. Ebből pedig már az következik, hogy abban az esetben, ha a munkásság Malthus tanácsát megfogadta volna, akkor nemcsak a munkásság szaporodása csökkent volna, hanem vele, mint a társadalom legnépesebb osztályával, csökkent volna az egész népesség szaporodása is. Ezzel pedig már az történt volna, ami a XIX. században tényleg bekövetkezett, tudniillik a születési arányszám csökkenése, amit csak a halálozási arányszámnak az egészségügyi viszonyok javulásával járó még nagyobb csökkenése akadályozott meg abban, hogy a népesség csökkenő irányzatát is előidézze, amint az napjaink Nyugat-Európájára már csaknem be is következett. Malthus a munkásosztályhoz intézett megisméltelt intelmeivel ennek a folyamatnak a lehetőségét egész határozottsággal megállapította. Malthus valóban azt hirdette és kívánta, hogy a megélhetés könnyebbedése ne pusztán népszaporodásban, hanem inkább az életszínvonal emelkedésében jusson inkább kifejezésre, tehát az igényeknek azt az emelkedését, amely a rákövetkező kort jellemezte, nemcsak lehetségesnek, hanem egyben ajánlatosnak is kellett tartania. S ha a nemzést gátló eszközök elterjedését nem is tudta volna helyeselni, azt viszont, hogy a társadalom azon alsóbb osztálya, amely a gyermeknemzést előrelátás és felelősségérzet nélkül végezte, számra megfogyatkozott, csak elégtétellel lehetett volna tudomásul vennie. De már azt nem kell hinni, hogy Malthus a népszaporodásnak feltétlen ellensége volt. Így amikor azt fejtegeti közgazdaságtanában, hogy egy ország termelő képességei szempontjából további népszaporodás üdvös volna, csak azért fordul a népszaporodás ellen, mert a termelő képességek kihasználásának lehetősége szűkebb korlátot szabhat a népszaporodásnak, mint a termelő képességek nagysága, amit különben népesedéstanában is hangsúlyoz. Amikor pedig arról van szó, hogy egyenlő átlagos jólét mellett egy nagyobb vagy kisebb népszám-e a kívánatosabb, Malthus gondolkodás nélkül a nagyobb népszám pártjára áll. Neki csak az volt mindig a fontos, hogy a népszaporodás ne menjen az életszínvonal rovására, illetve hogy a munkásosztály igen alacsony életszínvonalának szükséges emelését a munkásság szaporodása ne akadályozza meg. Ezért következik egyenesen a Malthus-féle elméletből, hogy a népszaporodásnak meg kellett gyorsulnia a XIX. század folyamán, mihelyt a megélhetési lehetőségek annyira megjavultak, hogy nemcsak több embernek juthatott kenyér, hanem minden embernek nagyobb darab is jutott, vagyis népszaporodás és életszínvonal-emelkedés egyidejűleg jöhetett létre. A Malthus-korabeli népesedési irányzatnak megfelelően és a mezőgazdasági javításoknak általa feltételezett hatásához képest a népszaporodás-

nak még nagyobbak kellett volna lennie, de a munkásosztálynak ajánlott „ésszerű szokások” elfogadása nyitva hagyta azt a lehetőséget, hogy a megélhetés megkönnyebbedése ne csupán népszaporodásban, hanem kisebb népszaporodás mellett életszínvonalemelkedésben is kifejezésre jusson. Azt nem lehet Malthusról állítani, hogy a népesség csökkentését ajánlotta volna a munkásság helyzetének megjavítása céljából, mert ő csak a népszaporodás csökkentését ajánlotta, ami nyilvánvalóan nem ugyanaz. Hasonlóképpen helytelenítette például Malthus a fogyasztás fokozott megszorítását tőkeképzés céljaira változatlan jövedelem mellett és azt vallotta, hogy a tőkeképző megtakarítás kiterjesztéséhez a jövedelem növekedése kell, különben a kevesebb fogyasztás gazdasági válságot idéz elő. Amint nem helyeselte a fogyasztás abszolút csökkentését

tőkeképzés céljából, úgy nem helyeselhette a népesség abszolút csökkentését sem életszínvonalemelítés címén. Népesedéstanában kimondottan is vissza-riadt attól a gondolattól, hogy a gyermekszám tetszésszerű korlátozása az ellenkező végletbe csaphatna át és sem egyes országok, sem az egész föld népessége nem érhetné el természetes és teljes terjedelmét.

Amivel Malthus a leghatározottabban szembenállott, az a népesedésnek az a naiv optimista elmélete, amely elődeinek felfogását olyannyira jellemezte és amelynek még ma is sok képviselőjét lehet találni a laikusok körében. Ezek azok, akik azt hiszik, hogy nem az élelmiszerek mennyisége határozza meg a mindenkori népesség számát, hanem ellenkezőleg a népesség száma az, amelytől az élelmiszerek mindenkori mennyisége függ.